

فصلنامه تخصصی سبک‌شناسی نظم و نثر فارسی (بهار ادب)
علمی-پژوهشی
سال هفتم-شماره چهارم-زمستان ۱۳۹۳-شماره پیاپی ۲۶

بررسی چگونگی تحول سبک نوشتاری مطبوعات در دوره قاجار

(ص ۷۳-۵۷)

مهديه حمزه‌ئی^۱

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۳/۴/۴

تاریخ پذیرش قطعی مقاله: ۱۳۹۳/۱۱/۱۵

چکیده

این مقاله با هدف پاسخگویی به این پرسش اصلی که سبک مورد استفاده مطبوعات دوره قاجار چگونه تحول یافته‌است، با روش تحلیل محتوای کمی، سبک نوشتاری مطالب تعدادی از نشریات منتشر شده طی هفتاد سال (از دوره ناصری تا پایان دوره قاجار) را بررسی کرده‌است. وقایع اتفاقیه، روزنامه دولت علیه ایران، اختر، حبل‌المتین و تمدن، نشریات مورد مطالعه بوده‌اند که وقایع اتفاقیه به عنوان تنها نشریه فارسی زبان داخل کشور طی نخستین دهه حکومت ناصری (۱۲۷۵-۱۲۶۵ هـ.ق) انتخاب شده و سایر نشریات از میان مطبوعات موجود در هر دهه انتخاب شده‌اند. از هر عنوان نشریه هم ۱۲ شماره با روش سیستماتیک انتخاب و مطالعه شده‌است. تمام داده‌ها با نرم افزار SPSS پردازش و با استفاده از آزمون کای اسکوئر رابطه میان متغیرها بررسی شده است. نتایج نشان می‌دهد بین نشریات مختلف به لحاظ سبک مطالب، تفاوت معناداری وجود دارد و به طور خلاصه، سبک نوشتاری مطبوعات طی هفتاد سال، تغییر محسوسی یافته‌است.

کلمات کلیدی: مطبوعات، قاجار، سبک مطالب.

^۱ - دکتر زبان و ادبیات فارسی و مدرس دانشگاه علامه طباطبائی mhamzeh7@gmail.com

مقدمه:

این مقاله درصدد یافتن پاسخ این پرسش است که سبک نوشتاری مطبوعات دوره قاجار، به طور خاص، مطبوعات مورد بررسی چه تحولی را پشت سر نهاده‌است و آیا بین مطبوعات مورد بررسی و همچنین دوره‌های زمانی مورد بررسی به لحاظ سبک مطالب تفاوتی وجود دارد؟ بررسی مطبوعات این دوره از آن جهت حائز اهمیت است که نخستین روزنامه در ایران، به معنای مدرن آن، در دوره قاجار پدید آمد. پیش از آن، به جای روزنامه‌نگاری، سنت واقعه‌نگاری در ایران رایج بود به این معنا که وقایع‌نگاران حکومت، گزارش رویدادها را روزانه مینوشتند و به دربار میفرستادند. این اخبار، صرفاً به اطلاع شاه می‌رسید و جنبه عمومی نداشت تا اینکه میرزا صالح شیرازی، سالها پس از بازگشت از سفر فرنگ، نخستین نشریه فارسی‌زبان کشور را در دوره حکومت محمدشاه قاجار چاپ کرد. این روزنامه به نام کاغذ اخبار، با چاپ سنگی، به صورت ماهانه، روی یک ورق، منتشر میشد و شامل " اخبار ممالک شرقیه " و " اخبار ممالک غربیه " بود. این نشریه به لحاظ سبک نوشتاری، یادآور سنت واقعه‌نگاری درباری بود. از دوره حکومت ناصری، انتشار روزنامه به طور جدیتر هم از سوی دولت و هم از سوی روشنفکران دنبال شد و تغییراتی چه در سبک نوشتاری و چه در محتوای آنها پدید آمد.

آنچه مسلم است اینکه روزهای آغاز روزنامه‌نگاری در ایران، شناختی مفید و گسترده از ماهیت، محتوا، ساختار و سبک نوشتاری روزنامه نگاری مدرن وجود نداشت. جنبه‌های مختلف روزنامه و روزنامه نگاری به تدریج از سوی ایرانیان شناخته و درک شد و تحولات نیز به تدریج پدید آمد. در این مقاله برای پاسخ به سؤال تحقیق که درصدد شناخت این تحولات است، از روش تحلیل محتوای کمی استفاده کرده‌ایم و سبک مطالب پنج نشریه شامل وقایع اتفاقیه، روزنامه دولت علیه ایران، اختر، حبل‌المتین و تمدن را مورد مطالعه قرار داده‌ایم. ادبیات پژوهشی مقاله نیز در دو بخش ادبی و نظری تنظیم شده‌است. در بخش نخست، پیرامون ویژگیهای نشریات مورد بررسی سخن خواهیم گفت چراکه خطمشی و نوع مالکیت مطبوعات و نیز شرایط و فضایی که در آن منتشر میشوند از جمله عوامل تأثیرگذار روی سبک نوشتاری مطبوعات است. به طور مثال، در صورت برخورداری از استقلال اقتصادی و فضای باز سیاسی- اجتماعی تعداد مطالبی که در قالب مقاله، تفسیر و تحلیل منتشر میشوند افزایش پیدا میکند. در ادامه همین بخش، تحولات ادبی مطبوعات طی دوره زمانی مورد بررسی (قاجار) را مرور خواهیم کرد که اهمیت نقش و تأثیرنویسندگان، متفکران و روشنفکران دوره قاجار را بر تحولات ادبی و نوشتاری مطبوعات ایران نشان خواهد داد. در بحث نظری، با اتکا به دیدگاه کارکردگرایی، اهمیت سبکهای مختلف نوشتاری مطبوعات را بر ایفای نقشهای اطلاع رسانی و آگاهی بخشی آنها ذکر خواهیم کرد. سپس، مباحث روش‌شناختی، یافته‌های تحقیق، و نتیجه‌گیری بیان میشود.

ناگفته نماند مطالعه پیشینه موضوع تحقیق نشان می‌دهد تا کنون مقاله یا پژوهشی به طور روشمند به بررسی تحولات سبک نوشتاری نخستین مطبوعات ایران نپرداخته و بررسی تطبیقی میان آنها انجام نشده است. مقاله "مهمترین ویژگی‌های زبانی و فکری روزنامه اختر" که پیش از این در فصلنامه بهار ادب به چاپ رسیده (ریاحی زمین و انصاری: صص ۲۱۵-۱۹۷) از معدود مقالاتی است که به ویژگی‌های نثری و ادبی یکی از نشریات دوره قاجار پرداخته و با استناد به سطرهایی از مطالب این نشریه، ویژگی‌های زبانی آنرا از نظر خصوصیات رسم‌الخطی، دستوری و لغوی بررسی کرده است. از اینرو، امیدواریم این مقاله بتواند سرفصلی برای توجه بیشتر به ویژگی‌های ادبی و نوشتاری محتوای نخستین مطبوعات ایران باشد.

الف- ویژگی‌های نشریات مورد بررسی:

۱- وقایع اتفاقیه:

در دوره حکومت ناصری، روزنامه وقایع اتفاقیه منتشر شد. هدف از انتشار وقایع اتفاقیه بر اساس سرمقاله نخست آن که مقصود شاه را بیان میدارد، "تربیت و ترقی ملت و دولت و رواج علم و صنعت" و نیز "بسیاری از علوم و صنایع که در ازمنه سالفه در ایران بوده و سایر دول آن را تحصیل و تکمیل کردند با علم و صنعتی که در این دولت ابد مدت از دول خارجه ایران نقل و تحویل شده با سایر اخبار مفید جدیده" ذکر شده است.

۲- روزنامه دولت علیه ایران:

وقایع اتفاقیه از شماره ۴۷۲ و تاریخ پنج‌شنبه ۱۰ صَفَر ۱۲۷۷ ه.ق (۱۲۴۰ ش.ه)، به روزنامه دولت علیه ایران تغییر نام داد. این روزنامه از ترتیب انتشار منظمی برخوردار نبود اما به دلیل برخورداری از حمایت دولت و استقبال نسبی از آن، در زمره مهم‌ترین نشریات دوره ناصری دانسته شده است (فرهنگ ادبیات جهان، خزائل، ج ۳). این نشریات دولتی (وقایع اتفاقیه و روزنامه دولت علیه ایران) در به کارگیری برخی سبک‌های نوشتاری مانند انتشار پاورقی، اطلاعیه‌های دولتی، آگهی‌های چاپ و فروش کتاب، نخستین بودند اما چون مطالب آنها جنبه آگاهی‌بخشی نداشت، مورد استقبال عموم قرار نمی‌گرفتند. به تدریج، عده ای از جوانان با نگارش نامه ای به ناصرالدین‌شاه خواستار انتشار روزنامه خصوصی شدند. این درخواست مورد موافقت قرار نگرفت اما روشنفکران در استانبول، پایتخت امپراطوری عثمانی، روزنامه اختر را انتشار دادند.

۳- اختر:

مدیریت نشریه را محمدطاهر تبریزی و سردبیری آن را میرزا نجفعلی خان خویی (مترجم و نایب سفارت ایران) بر عهده داشت (اندیشه ترقی و حکومت قانون، آدمیت: ص ۴۰۸). اولین شماره اختر، پنج‌شنبه ۱۶ ذیحجه ۱۲۹۲ ه.ق (۱۳ ژانویه ۱۸۷۶ م) به نویسندگی میرزا مهدی اختر منتشر و پس از ۲۲ سال استمرار در چاپ، در سال ۱۳۱۳ ه.ق (۱۸۹۵ م) از سوی دولت عثمانی توقیف شد. ذیل

نام روزنامه میخوانیم: "این گزت^۱ از حوادث گوناگون و از سیاسیات و پلتیک و از تجارت و علم و ادب و دیگر منافع عمومیه سخن خواهد گفت. هر گونه مواد مفیده عامه مجاناً قبول و طبع خواهد شد." در قسمتی از سرمقاله نخستین شماره اختر نیز مرام و هدف روزنامه، "حصول و اکمال اعتدال مطلق" در وطن با "تکمیل لوازم حسن مناسبات داخلیه و خارجیه اجزای وطن و تحصیل اسباب اتفاق افکار حقیقی در میان ساکنان آن ملک" ذکر شده و از آن جهت که این نشریه، "بی هیچ ملاحظه منظور شخصی"، در پی "بیان جهات حصول اعتدال و استقامت، به طور مطلق، و مقدمات و اصول و فروع این مقصد مقدس" است میکوشد بدون انحراف از این مقصد، از "حوادث و وقایع مناسبه و یومیه و از مسائل شرقیه و از تجارت و علم و ادب و از سیاسیات و هرگونه مواد نافع" سخن گوید.

اختر مطالب خود را عمدتاً با یک مقاله آغاز میکرد. سایر صفحات آن را اخبار نشریات دیگر(نشریات فارسی زبان هند، نشریات اروپا و عثمانی)، پاورقی، آگهیهای تجاری، اعلانهای دولتی و نظایر آن تشکیل میداد. اهمیت اختر، یکی از آن روست که تعدادی از روشنفکران از جمله میرزا آقاخان کرمانی، ملکم خان، سیدجمال الدین اسدآبادی، مدتی با آن همکاری داشتند و مقالات خود را در این نشریه به چاپ میرساندند. دومین دلیل اهمیت اختر، به گفته ادوارد براون، نقشی است که در تنویر افکار ایرانیان در دوران استبداد قاجار داشته است. بنا بر گفته براون، اختر و جرایدی نظیر آن، زمینه را برای پیدایش انقلاب مشروطه فراهم آوردند (تاریخ جراید و مجلات ایران، صدرهاشمی: ص ۶۳).

۴- حبل‌المتین

هفته نامه حبل‌المتین^۲ در کلکته، به مدیریت سیدجلال‌الدین الحسینی ملقب به مؤیدالاسلام، در تاریخ ۱۰ جمادی الثانی ۱۳۱۱ ه.ق چاپ و توزیع میشد. حبل‌المتین علاوه بر هند، در ایران، مصر و روسیه نماینده داشت و اخبار این کشورها را منعکس میکرد. به‌ویژه از ایران و اغلب از شهرهای مهم آن، خبر و مقاله به حبل‌المتین ارسال میشد. بخشی از مطالب نیز شامل نامه‌های خوانندگان بود که با نام مکتوبات به چاپ میرسید. جامعیت و شرح اخبار حبل‌المتین و نیز رایگان بودن آن^۳ به افزایش دامنه نفوذ این نشریه در ایران کمک کرد. همچنین حبل‌المتین جزء شش نشریه‌ای^۴ قلمداد میشود که نقش بسزایی در بیداری افکار مردم ایران و ترویج اندیشه مشروطه‌خواهی داشته

^۱ - Gazette

^۲ - به معنای ریسمان استوار و محکم است و به آیه ۱۰۳ سوره آل عمران اشاره دارد.

^۳ - پنج نشریه دیگر عبارتند از: صوراسرافیل، مجلس، صبح صادق، و ندای وطن.

^۴ - به مدت ۱۰ سال پیاپی، هفته‌ای پنج هزار نسخه از این نشریه در میان علمای ایران و روحانیون نجف توزیع میشد.

است (خواب و بیداری ایرانیان، کسروی: ص ۹۵). حبل‌المتین با آغاز دوره استبداد صغیر، از محرم سال ۱۳۲۷ ه.ق تا چند شماره در رشت و بعد در پایتخت منتشر شد؛ در پی چاپ مقاله‌ای با عنوان "اذا فسل العالم فسل العالم" موج اعتراضات گسترده بر ضد آن برخاست و از سوی وزارت عدلیه توقیف شد.

۵- تمدن

امتیاز نشر "تمدن" در دوره مظفری، صادر شد و با شروع سلطنت محمدعلی شاه و از تاریخ ۱۷ ذی‌الحجه ۱۳۲۴ ه.ق (۱۳ بهمن ۱۲۸۵ ه.ش) در قالب هفته‌نامه خبری-سیاسی، چاپ خود را به صاحب امتیازی، مدیریت و نویسندگی محمدرضا مدبرالممالک هرنندی اصفهانی آغاز کرد، همو که علاوه بر تمدن، دیوان عدالت (۱۳۲۸ ه.ق) و ایران (۱۳۳۱ ه.ق) را به جهان مطبوعات فارسی‌زبان ایران معرفی کرد و مدیریت روزنامه رسمی دولت ایران را هم بر عهده داشت (اختناق ایران، شوستر: ص ۲۰۸). در نخستین شماره آن میخوانیم:

"این روزنامه که بیغرضانه، آئینه عیب‌نمای ملی است مسلک نگارشش ارائه

طریق صلاح مملکت و فلاح ملت و استحکام اساس مساوات و حریت و انتشار

نکات جالبه توجه و دقت اعضاء محترم مجلس شورای ملی خواهد بود مقالات

عام‌المنفعه پذیرفته و درج خواهد شد" (روزنامه تمدن: ص ۱).

بنابراین، تمدن که خط‌مشی خود را راهنمایی ملت و آگاهی‌بخشی به قشرهای مختلف جامعه اعم از نمایندگان مجلس تا مردم عادی قرار داده بود، برای سبک مقاله و همچنین نظرات مخاطبان اهمیت خاصی قائل بود. ادوارد براون، اهمیت تمدن را در انعکاس "حوادث و اخبار ایران و کشورهای خارجی" به شیوه‌ای "مطبوع" میدانند و مینویسد "به همین جهت در میان مطبوعات فارسی مقام ممتاز و مخصوصی داشت" (تاریخ ادبیات و مطبوعات ایران در دوره مشروطیت، براون، ج ۲: ص ۲۹۵).

ب- تحولات ادبی مطبوعات در دوره مورد بررسی:

نوگرایی و تحول در نثر و محتوای مطبوعات ایران در دوره قاجار و قبل از انقلاب مشروطیت آغاز شد. ایران پس از تجربه دو شکست پیاپی از روس، و متعاقب آن، انعقاد دو قراردادی که منجر به از دست رفتن بخشهایی از کشور شد، در راستای رفع عقب‌ماندگیهای اقتصادی و تکنولوژیکی نسبت به اروپا تلاش کرد. بخشی از اصلاحات در حوزه اقتصاد، بخش دیگر در زمینه فرهنگ صورت گرفت که از برجسته‌ترین آنها، تأسیس چاپخانه، ترجمه و انتشار کتابهای اروپایی، ایجاد مدارس جدید و به‌کارگیری شیوه‌های جدید آموزشی بود که با کوششهای روشن‌اندیشانی همچون عباس میرزا، قائم مقام فراهانی و امیرکبیر به بار نشست (پیدایش رمان فارسی، بالایی: ص ۴۲). این کوششها در دوره

ناصری ادامه یافت به‌گونه‌ای که سید جمال‌الدین اسدآبادی، فتحعلی آخوندزاده، میرزا عبدالرحیم طالبوف تبریزی و میرزا آقاخان کرمانی که از ارتباطات بیشتری با آنسوی مرزهای کشور برخوردار بودند و دستی هم در روزنامه‌نگاری داشتند، با انتشار مقاله، نقد، تفسیر و تحلیل، شبه‌گفتگو، حکایت و ... به بیان دیدگاه‌های خود پرداختند.

فتحعلی آخوندزاده که از یک‌سو با تاریخ ایران باستان و اسلامی و ادبیات کلاسیک و از سوی دیگر، به واسطه زندگی در قفقاز با ایده‌ها و افکار جدید آشنا بود، با ارسال نامه به سردبیران و منشیان روزنامه‌ها که از ادبیات منشیانه درباری هنوز فاصله نگرفته بودند، از عملکرد آنها، و مداحی‌کردنشان به جای نقد، گلایه کرد و با انتشار مقالات و کتابهای انتقادی در باب امور سیاسی-اجتماعی کشور، گونه جدید ادبی، به نام "قرتیکا" یا "کرتیکا" را به ادبیات ایران به طور عام، و مطبوعات ایران به طور خاص، معرفی ساخت. متفکر و منتقد دیگر، میرزا آقاخان کرمانی، مقالات انتقادی خود را ابتدا در "اختر" و بعدها در "قانون" منتشر نمود و ضمن نقد وضعیت سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جامعه، نثر مطبوعات را هم به بوته نقد کشاند. او نویسندگان را به ساده‌نویسی و پرهیز از زبان عربی و همچنین مهمترین وظیفه آنها یعنی آگاهی‌بخشی رهنمون ساخت (روزنامه قانون، ناطق: ص ۸۶). میرزا عبدالرحیم طالبوف تبریزی نیز گاه به نثر و گاه به نظم، در قالب کتاب، شعر، مقاله مطبوعاتی^۱ و غیرمطبوعاتی، دیدگاه‌های انتقادی خود را نسبت به اوضاع سیاسی-اجتماعی وقت انتشار داد. از جمله، او در "مسالک‌المحسنین"، ادبیات معاصر خود را به دلیل عدم پیوند با نیازهای زمانه به پرسش کشید.

در نیمه دوم قرن نوزدهم، روزنامه "تربیت" ذکاء الملک، متون ترجمه‌ای، رساله‌های علمی، و زندگینامه‌هایی را به چاپ میرساند. "نسیم شمال" سیداشرف‌الدین حسینی قزوینی و "صوراسرافیل" میرزا جهانگیرخان از طنز برای بیان دیدگاه‌های انتقادی خود بهره می‌گرفتند و حبل‌المتین، روح‌القدس و مساوات به انتشار مقاله‌های پرشور سیاسی می‌پرداختند (ارتباطات در جهان معاصر، معتمدنژاد: ص ۱۷۰). آثار این متفکران و نویسندگان، در دوره انقلاب مشروطه که با انقلاب‌های سیاسی دیگری در جهان (انقلاب اکتبر ۱۹۱۷ روسیه) همزمان بود، و با افزایش شمار مدارس، انجمنها و نشریات، سنتهای ادبی را دگرگون کرد و این تأثیرگذاری با آمدن داستان و شعر به ادبیات و مطبوعات شدت بیشتری یافت. علی‌اکبر دهخدا با "چرند و پرند" در صوراسرافیل، بستر مساعدی را برای سبک داستان‌نویسی ایجاد کرد و همراه با نسیم شمال از زبان مردم و رنجهای آنها

^۱ - برخی از مقالات طالبوف در نشریاتی نظیر حبل‌المتین و انجمن منتشر می‌شد.

سرود. شعر از تخیل فاصله گرفت و به واقعگرایی و سرودن از دغدغه‌های اجتماع روی آورد.^۱ در نتیجه، رابطه نزدیکی با مخاطب برقرار کرد به گونه‌ای که سروده‌های شاعران، ورد زبان مردم کوچه و بازار شد (از صبا تا نیما، آرین‌پور، ج ۲: ص ۲۹). تحول دیگر در زمینه ادبیات فارسی و نثر مطبوعاتی، در دوره حکومت احمدشاه و همزمان با جنگ جهانی اول، در یکی از محافل متفکران ایرانی خارج از کشور پدید آمد و به صورت نقد و تحقیق در متون ادبی و مطبوعاتی جلوه‌گر شد. در برلین، نویسندگانی مانند سید حسن تقی‌زاده، محمد قزوینی، حسین کاظم‌زاده ایرانشهر، از طریق شرق‌شناسان با نقد و تحقیق علمی آشنا شدند و ثمره تلاش خود را در نشریه کاوه به چاپ رساندند و نقد و تحقیق علمی و ادبی را در ادبیات و مطبوعات ایران بنیان نهادند (نقد ادبی، زرین‌کوب: صص ۶۶۴-۶۴۴).

ج- بحث نظری:

از دیدگاه‌های ایدئولوژیک حاکم بر جریانهای فکری مربوط به رسانه‌ها که ضمن بررسی وظایف و کارکردهای اجتماعی وسایل ارتباط جمعی، اهمیت سبک نوشتاری مورد استفاده مطبوعات را بازگو میکنند، کارکردگرایی است. طبق این دیدگاه، مهمترین کارکردی که رسانه‌ها با مطالب ایفا میکنند شامل نظارت بر محیط^۲ (نقش خبری)، همبستگی اجتماعی^۳ (نقش تفسیر و راهنمایی)، انتقال میراث فرهنگی^۴ (نقش آموزشی)، و کارکرد سرگرمی^۵ (نقش تفریحی و تبلیغی)^۶ است. اولین کارکرد در اطلاع‌رسانی و آگاهی‌بخشی پیرامون جامعه، دومی در تحلیل و تفسیر رویدادها و مسائل زندگی و راهنمایی افکار عمومی، و سومین کارکرد محتوای مطبوعات در ارائه تجربه‌ها و ارزشهای پیشین جامعه به نسل جدید، تحقق پیدا میکند. مطالب مطبوعات در آخرین کارکرد خود به تنوع خواستها و نیازهای انسان و تلاش‌های او برای نیل به آمال و آرزوهای خویش در جامعه و زندگی جدید پاسخ میدهد (مقاله‌نویسی در مطبوعات، قندی: صص ۸-۹).

با توجه به این پیش‌زمینه، به لحاظ رسانه‌ای، سبک خبر، کارکرد اطلاع‌رسانی را ایفا میکند چرا که مطالب را بدون توضیح و تفسیر و تنها برای آگاه‌ساختن از وقوع یک رویداد، به مخاطب ارائه میدهد. سبکهای مقاله، یادداشت، تفسیر، تحلیل، کارکرد آگاهی‌بخشی و آموزش‌دهی دارند چراکه

^۱ از جمله اشعار سروده شده در زمینه مسائل اجتماعی، سروده لاهوتی است که در رسته ادبیات کارگری قرار میگیرد:

"ظلم‌هایی را که از صنف توانگر دیده ام / بدتر از شاهم، ز جنس جانورگر، دیده ام / دختر شش ساله را در کارگاه از بهر نان / چاره ساعت به زحمت بل فزونتر دیده‌ام" (کلیات، لاهوتی: ص ۱۲۳).

^۲ -The Surveillance of the Environment

^۳ -The Social Correlation

^۴ -The Transmission of Cultural Heritage

^۵ -Entertainment

^۶ -Reaction & Propaganda

به یک موضوع یا رویداد از زاویه های مختلف میپردازند و چرایی و چگونگی آن را با استفاده از اطلاعات متنوع و متعدد بررسی میکنند. به همین دلیل گفته میشود که مقاله و انواع آن، مخاطب را در رابطه با امور مختلف زندگی راهنمایی میکند. سبک گزارش نیز تا حدودی نقش آگاهی‌بخشی دارد در جایی که یک رویداد را با رجوع به منابع مختلف بررسی میکند و اطلاعات بیشتری در اختیار مخاطب قرار میدهد و از بیان صرف یک خبر فراتر میرود.

روش‌شناسی تحقیق

برای بررسی تطبیقی نحوه تحول سبک مطبوعات ایران در دوره قاجار از روش تحلیل محتوای کمی استفاده شده است. تمام شماره‌های وقایع‌اتفاقیه، به عنوان تنها نشریه فارسی زبان داخل کشور طی سال‌های (۱۲۷۵- ۱۲۶۵ هـ.ق) و تمام نشریاتی که طی سالهای (۱۳۴۱- ۱۲۸۷ هـ.ق) در ایران و خارج از کشور منتشر شده و دست کم ۱۲ شماره از آنها در دسترس بوده، جمعیت آماری این پژوهش را تشکیل داده‌اند. از هر دهه، یک سال و از آن سال نیز با نمونه‌گیری سیستماتیک، ۱۲ شماره را به صورت تصادفی انتخاب کرده‌ایم که معرف کل محتوای یک سال هر نشریه خواهد بود ("حجم نمونه برای تحلیل محتوای روزنامه‌ها در مطالعات چندساله"، لیسلی و دیگران: صص ۱۹۶-۱۸۵). بنابراین از وقایع‌اتفاقیه سال ۱۲۶۹ هـ.ق، دولت علیه ایران سال ۱۲۷۸ هـ.ق، اختر سالهای ۱۲۹۴ هـ.ق و ۱۳۰۵ هـ.ق، حبل‌المتین سال ۱۳۱۸ هـ.ق، تمدن سال ۱۳۲۵ هـ.ق و حبل‌المتین سال ۱۳۳۲ هـ.ق هر کدام، ۱۲ شماره انتخاب و تحلیل محتوا شد. رابطه بین متغیرها با استفاده از آمار استنباطی و محاسبه آزمون کای اسکور بررسی شده و نتایج در قالب جداول دو بعدی ارائه شده است. برای سنجش میزان پایایی نتایج تحقیق در مورد تمام متغیر سبک ضریب قابلیت اعتماد مطابق فرمول ویلیام اسکات محاسبه شده و چون مقدار ضریب به دست آمده، بیش از ۸۰ درصد بوده است، میتوان به نتایج تحقیق اعتماد کرد.

تعریف متغیرها

- نام نشریه مورد بررسی: ۱. وقایع‌اتفاقیه ۲. دولت علیه ایران ۳. اختر ۴. حبل‌المتین ۵. تمدن
- دوره زمانی مورد بررسی: دوره زمانی مورد بررسی را از سال ۱۲۶۵ هـ.ق که همزمان با نخستین سال حکومت ناصرالدین‌شاه است، آغاز و تا دوره حکومت آخرین پادشاه از این سلسله به صورت ده‌ساله تقسیم‌بندی کرده‌ایم. نشریات به لحاظ تاریخ انتشار در یکی از دوره‌های ذیل کدگذاری شده‌اند.

- ۱- دهه اول (۱۲۷۵- ۱۲۶۵ هـ.ق / ۱۲۳۷- ۱۲۲۷ هـ.ش / ۱۸۵۸- ۱۸۴۸ م)
- ۲- دهه دوم (۱۲۸۶- ۱۲۷۶ هـ.ق / ۱۲۴۸- ۱۲۳۸ هـ.ش / ۱۸۶۹- ۱۸۵۹ م)
- ۳- دهه سوم (۱۲۹۷- ۱۲۸۷ هـ.ق / ۱۲۵۸- ۱۲۴۹ هـ.ش / ۱۸۷۹- ۱۸۷۰ م)
- ۴- دهه چهارم (۱۳۰۸- ۱۲۹۸ هـ.ق / ۱۲۶۹- ۱۲۵۹ هـ.ش / ۱۸۹۰- ۱۸۸۰ م)

۵- دهه پنجم (۱۳۱۹-۱۳۰۹ ه.ق / ۱۲۸۰-۱۲۷۰ ه.ش / ۱۹۰۱-۱۸۹۱ م)

۶- دهه ششم (۱۳۳۰-۱۳۲۰ ه.ق / ۱۲۹۰-۱۲۸۰ ه.ش / ۱۹۱۱-۱۹۰۲ م)

۷- دهه هفتم (۱۳۴۱-۱۳۳۱ ه.ق / ۱۳۰۱-۱۲۹۱ ه.ش / ۱۹۲۲-۱۹۱۲ م)^۱

- **سبک مطلب:** هر یک از مطالب به لحاظ سبک در یکی از قالبهای ادبی-نوشتاری رایج روزنامه‌نگاری کدگذاری شده‌اند:

۱. خبر: شامل اخبار داخلی و خارجی در زمینه‌های مختلف است. مطالعه اولیه نشریات نشان میدهد اخبار داخلی با اصطلاحاتی چون اخبار داخله، اخبار دارالمملک محروسه، وقایع و اخبار مملکت، وقایع متعلقه به نظام، ولایات، وقایع و اخبار دارالمرز، وقایع صفحه عالم و نظایر اینها و اخبار خارجی با عناوین یا اصطلاحاتی مانند اخبار ممالک خارجه، ترجمه روزنامه پاریس، اخبار غیررسمی خارجه، دیگر ممالک، و نظایر اینها از سایر بخشها متمایز شده‌اند.

۲. گزارش: برخی اخبار در نشریات قاجار بیش از آنکه خبر باشند به گزارش شبیه هستند و گزارشهایی نیز از مطبوعات خارجی منتشر شده‌اند که با تعریف گزارش همخوانی دارند. از این رو، گزارش یا به زبان نشریات آن دوره، "رپرت"، را جزء سبک مطالب مطبوعات دوره قاجار قرار داده‌ایم.

۳. مقاله: شامل مقاله، سرمقاله، نقد، تحلیل و تفسیر، و یادداشت است چراکه در دوره قاجار، مرز مقاله، سرمقاله و نقد، تفسیر و تحلیل بنابر تعریف امروزی از سبکهای مختلف روزنامه‌نگاری، مشخص نیست و بسیاری از مقالات به نقد، تفسیر و تحلیل رویدادها و موضوعات مختلف نیز پرداخته یا یادداشت گونه هستند. سرمقاله، مقاله اصلی است که به قلم سردبیر یا مدیر نشریه، یا یکی از روزنامه‌نگاران با هدف استدلال در باب یک موضوع، رویداد یا مسئله به رشته تحریر درمی‌آید یا فقط ابراز عقیده درباره رویدادی خاص است؛ آینه افکار و عقاید بی‌غرضانه سردبیر یا ناشر در مورد موضوعی خاص محسوب میشود و در صفحه نخست نشریه یا یک فضای مهم دیگر می‌آید (فرهنگ روزنامه‌نگاری، محمدی‌فر: ص ۲۷۴). مقصود از تحلیل، مقاله‌ای است که نویسنده در آن میکوشد علل، موجبات و چگونگی وقوع رویدادها را بدون مداخله دادن نظر شخصی خود، شرح دهد و به عناصر خبری "چرا" و "چگونه" توأمان پاسخ گوید. تفسیر و اظهار نظر نیز به گزارش اخبار و رویدادها، همراه با ارائه عقیده و نظر نویسنده و پاسخگویی به دو عنصر خبری "چرا" و "چگونه" گفته میشود که تمام مسائل سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و ... را دربرمیگیرد (مقاله‌نویسی

^۱ - سالهای ۱۲۸۶، ۱۲۹۷، ۱۳۰۸، ۱۳۳۰، ۱۳۲۲ ه.ش و سالهای ۱۲۳۸، ۱۲۷۱ و ۱۲۸۳ ه.ش، و سال ۱۸۶۰ م از جمله سالهای کبیسه هستند که در دوره‌های زمانی مورد بررسی قرار گرفته‌اند.

- در مطبوعات، قندی: ص ۸۷). سرمقاله‌ها به عنوان نخستین مطلب نشریه، مقاله‌ها و یادداشتها با نام نشریه در پرانتر یا تصویری هلال‌گونه از گل، از سایر مطالب قابل تشخیص است.
۴. اعلانات: با نامهای اعلان‌نامه، اعلام‌نامه، اعلام دولتی، اعلانات در زمینه‌های مختلف فرهنگی (مانند اعلانات مدارس)، سیاسی (اطلاعیه‌ها و بیانیه‌های دولت)، اجتماعی (اعلانات مربوط به امور خیریه یا عام‌المنفعه) منتشر می‌شده‌است.
۵. خطابه: مقصود، متن سخنرانی افراد مختلف همچون والی یک ایالت، علما، و ... است که در مطبوعات قاجار منتشر شده‌است. این خطابه‌ها بنابر مقتضیات روز اعم از مسائل اقتصادی (تأسیس شرکت‌های اسلامی)، فرهنگی (تأسیس مدارس) در مطبوعات به چاپ رسیده‌اند.
۶. پاورقی: مطالب دنباله‌داری را گویند که پایین صفحه نشریه و معمولاً در شماره‌های متوالی چاپ و منتشر می‌شد و در سالهای نخست انتشار روزنامه در ایران، و قبل از آن، در جهان، پاورقی نام داشته‌است. در ادبیات نشریات قاجار، به پاورقی، "مطالب فویطون" هم گفته می‌شده‌است.^۱
۷. مکتوبات خوانندگان: در نخستین نشریات ایران میتوان پیشینه آنچه امروز به عنوان ستون خوانندگان در مطبوعات درج می‌شود، مشاهده کرد- نامه‌های خوانندگان نشریات به نام مراسلات، مکتوبات، عریضه، سواد کاغذ "صاحبان روزنامه" و "روزنامه‌خوانان" منتشر شده‌است. مخاطبان در قالب یک نامه، به بیان نظرات خود پیرامون مطالب روزنامه، شکایت خود از مسئولان یا مأموران دولت (مثل والی، مرزبان و ...) پرداخته‌اند. سبک نوشتاری متن دقیقاً نشانگر یک نامه است.
۸. پاسخ به مکتوبات: اظهارنظر یا پاسخ نشریه به مکتوبات خوانندگان است که عمدتاً با نام نشریه آغاز شده است. به طور مثال، بلافاصله در پایان نامه مخاطب، نام نشریه ("اختر") درج و ذیل آن، اظهارنظر نشریه درج می‌شده است. این عنوان کوتاه، مرز میان مکتوب خوانندگان و اظهارنظر نشریه را مشخص میکند.
۹. گفتگو و شبه گفتگو: فعالیتی به منظور کسب اطلاعات قابل بهره‌برداری عمومی از سوی افراد و شخصیت‌های مسئول است ("مصاحبه: ارتباط رو در رو و هدفدار"، گمبل و گمبل: ص ۲۷). از آنجاکه گفتگوهای خیالی نیز برای تفهیم بهتر مطالب در نشریات قاجار به چاپ می‌رسیده‌اند، آنرا در زیرمقوله شبه گفتگو قرار داده‌ایم. سبک نوشتاری شبه گفتگو مانند گفتگو است با این تفاوت که میان دو فرد خیالی و به صورت خیالی انجام شده است اما موضوع بحث، مربوط به دنیای واقعی است. به طور مثال، درباره یک موضوع یا مسئله اجتماعی نوشته شده است.
۱۰. کلام بزرگان: مطالبی که از بزرگان به عنوان نکات اخلاقی منتشر شده‌اند و امروز آنها را با نام "جملات قصار" می‌شناسیم، در این زیرمقوله قرار گرفته‌اند.

^۱ - مانند شماره ۷۶ نشریه فرهنگ.

۱۱. تبریک و تسلیت: پیامهایی که از سوی نشریه با عنوان "ترحیم"، "تبریک" منتشر شده‌اند در این زیرمقاله قرار گرفته‌اند. پیامهای تسلیت به مناسبت درگذشت افراد، و پیامهای تبریک، به مناسبت‌هایی که امروز نیز می‌شناسیم مانند تبریک منصب جدید منتشر می‌شده‌اند.
۱۲. تصحیح و تکذیب: این مطالب با عناوینی نظیر "توضیح"، "اعتذار"، "تکذیب" منتشر شده‌اند و شکل اولیه پیامهایی است که در مطبوعات امروز دیده می‌شود.
۱۳. سایر: هر مطلبی که در سبک‌های یادشده ننگجد از آن جمله، فهرست قیمت اقلام مختلف، فهرست دخل و خرج مدارس، و نظایر آن را در این زیرمقاله قرار داده‌ایم.

سؤال تحقیق

- ۱- آیا بین نشریات مورد بررسی از نظر سبک مطالب تفاوت معناداری وجود دارد؟
- ۲- آیا بین دوره‌های مورد بررسی از نظر سبک مطالب تفاوت معناداری وجود دارد؟

یافته‌های تحقیق

۳۵۶۰ مطلب کدگذاری شد. از این تعداد، سهم وقایع اتفاقیه، ۱۱ درصد (۳۹۰ مطلب)، روزنامه دولت علیه ایران، ۹/۹ درصد (۳۵۲ مطلب)، اختر، ۳۱ درصد (۱۱۰۵ مطلب)، حبل‌المتین، ۴۶/۶ درصد (۱۶۵۸ مطلب)، تمدن، ۱/۵ درصد (۵۵ مطلب) است.

جدول شماره ۱- توزیع فراوانی مطالب مورد بررسی بر حسب سبک مطلب

ردیف	سبک مطلب	فراوانی	درصد	درصد معتبر
۱	خبر	۲۵۳۳	۷۱.۱	71.1
۲	گزارش	۲۴۲	۶.۸	6.8
۳	مقاله	۳۴۴	۹.۷	9.7
۴	اعلانات	۱۹۴	۵.۴	5.4
۵	خطابه	۱۰	۰.۳	0.3
۶	پاورقی	۲۱	۰.۶	0.6
۷	مکتوبات خوانندگان	۱۰۳	۲.۹	2.9
۸	پاسخ به مکتوبات	۱۹	۰.۵	0.5
۹	گفتگو و شبه گفتگو	۸	۰.۲	0.2
۱۰	کلام بزرگان	۲۲	۰.۶	0.6
۱۱	تبریک و تسلیت	۲۰	۰.۶	0.6
۱۲	تصحیح و تکذیب	۶	۰.۲	0.2

۱۳	سایر	۳۸	۱,۱	1.1
	جمع کل	3560	100.0	100.0

طبق جدول شماره ۱ از ۳۶۵۰ مطلب کدگذاری شده، بیشترین نسبت با ۷۱/۱ درصد مربوط به اخبار و کمترین نسبت با ۰/۲ درصد مربوط به سبکهای تصحیح و تکذیب، گفتگو و شبه گفتگو بوده است. همچنین پس از خبر، سبکهای مقاله و گزارش هر کدام به ترتیب با ۹/۷ درصد و ۶/۸ درصد، نسبت بیشتری از مطالب را در مقایسه با سایر سبکهای جدول به خود اختصاص داده‌اند که البته در مقایسه با سهم خبر، ناچیز است.

سؤال: آیا بین نشریات مورد بررسی از نظر سبک مطلب تفاوت معناداری وجود دارد؟

جدول شماره ۲ - رابطه نام نشریه مورد بررسی و سبک مطلب

جمع	نام نشریه مورد بررسی					سبک مطلب	
	تمدن	حبل‌المتین	اختر	روزنامه دولت‌علیه‌ایران	وقایع اتفاقیه	تعداد	۱.خبر
2533 100.0% 71.2%	4 .2% 7.3%	1112 43.9% 67.1%	797 31.5% 72.1%	319 12.6% 90.6%	301 11.9% 77.2%	تعداد درصد سطری درصد ستونی	
242 100.0% 6.8%	5 2.1% 9.1%	107 44.2% 6.5%	35 14.5% 3.2%	26 10.7% 7.4%	69 ۲۸.5% 17.7%	تعداد درصد سطری درصد ستونی	۲.گزارش
344 100.0% 9.7%	27 7.8% 49.1%	206 59.9% 12.4%	101 29.4% 9.1%	1 .3% .3%	9 2.6% 2.3%	تعداد درصد سطری درصد ستونی	۳.مقاله
194 100.0% 5.4%	8 4.1% 14.5%	73 37.6% 4.4%	96 49.5% 8.7%	6 3.1% 1.7%	11 5.7% 2.8%	تعداد درصد سطری درصد ستونی	۴.اعلانات
122	6	96	20	0	0	تعداد	۵.مکتوبات

	درصد سطری درصد ستونی	.0%	.0%	16.4%	78.7%	4.9%	100.0%
	تعداد درصد سطری درصد ستونی	0	0	56	64	5	125
۶.سایر	درصد سطری درصد ستونی	.0%	.0%	44.8%	51.2%	4.0%	100.0%
	تعداد درصد سطری درصد ستونی	352	390	1105	1658	۵۵	3560
جمع	درصد سطری درصد ستونی	9.9%	11.0%	31.0%	46.6%	۱.۷۵	100.0%

$X^2=۴۵۸.۴۴۴$	df= ۲۰	p=۰.۰۰۰
---------------	--------	---------

نخستین شرط قضاوت و توصیف یک جدول، اعتبار آن است به این معنا که تعداد خانه‌های دارای فراوانی کمتر از ۵، از رقم ۲۵ درصد بالاتر نباشد. بنابراین، با اینکه، رابطه دو متغیر بر اساس کای اسکوئر محاسبه شده، معنادار بود برای تحقق شرط اعتبار، ادغام صورت گرفت. خانه‌های شماره ۶ (پاورقی)، ۹ (گفتگو و شبه گفتگو)، ۱۰ (کلام بزرگان)، و ۱۱ و ۱۲ (تبریک، تسلیت و تصحیح و تکذیب) در خانه شماره ۱۰ (سایر) ادغام و به خانه شماره ۶ (سایر) تبدیل شد و خانه شماره ۸ (پاسخ به مکتوبات) در خانه شماره ۷ (مکتوبات خوانندگان) ادغام گردید و به خانه "مکتوبات" تغییر نام داد. خانه شماره ۶ قبلی که نماینده سبک اعلانات بود، صرفاً تغییر شماره داد و به خانه ۵ تبدیل شد. پس از این ادغام، با توجه به کای اسکوئر محاسبه شده به میزان ۴۵۸/۴۴۴ با درجه آزادی ۲۰ رابطه بین دو متغیر، در سطح خطای یک درصد معنادار است و بین نشریات مورد بررسی از نظر سبک مطلب تفاوت معناداری وجود دارد.

اکثر مطالب نشریات مورد بررسی در سبک نوشتاری خبر تنظیم شده‌اند و سهم اختر و حبل‌المتین که تعداد صفحات بیشتری نسبت به بقیه نشریات داشته‌اند، بیش از همه بوده‌است. همچنین نوع سبک، گاه، از نشریه‌ای به نشریه دیگر متفاوت است به طوری که سبک‌های پاورقی، گفتگو یا شبه گفتگو، تکذیب و تصحیح، پیامهای تبریک و تسلیت در نخستین مطبوعات ایران (وقایع اتفاقیه و دولت‌علیه‌ایران) دیده نمی‌شود. مثلاً پاورقی تنها در اختر استفاده شده‌است یا سبک گفتگو و شبه گفتگو تنها در حبل‌المتین و تمدن وجود دارد که در این زمینه هم، گفتگو فقط یک مورد و

مختص به حبل‌المتین بوده‌است. "مکتوبات" در دو نشریه نخست ایران جایگاهی نداشته اما در نشریه تمدن، حداقل ۶ مورد فراوانی یافته و در اختر و به‌خصوص حبل‌المتین از جایگاه خاصی برخوردار بوده‌است.

سؤال: آیا بین دوره‌های زمانی مورد بررسی از نظر سبک مطلب تفاوت معناداری وجود دارد؟

جدول شماره ۳ - رابطه دوره زمانی مورد بررسی و سبک مطلب

جمع	دوره زمانی مورد بررسی							سبک مطلب	
	دهه هفتم	دهه ششم	دهه پنجم	دهه چهارم	دهه سوم	دهه دوم	دهه اول		
۲۵۳۳ ٪۱۰۰،۰ ٪۷۱،۲	۴۹۴ ٪۱۹،۵ ٪۶۶،۰	۴ ٪۰،۲ ٪۷،۲	۶۱۸ ٪۲۴،۴ ٪۶۸،۰	۲۸۸ ٪۱۱،۴ ٪۶۲،۹	۵۰۹ ٪۲۰،۱ ٪۷۸،۷	۳۱۹ ٪۱۲،۶ ٪۹۰،۶	۳۰۱ ٪۱۱،۹ ٪۷۷،۲	تعداد درصد سطری درصد ستونی	۱.خبر
۲۴۲ ٪۱۰۰،۰ ٪۶،۸	۵۴ ٪۲۲،۳ ٪۷،۲	۵ ٪۲،۱ ٪۹،۱	۵۳ ٪۲۱،۹ ٪۵،۸	۱۹ ٪۷،۹ ٪۴،۱	۱۶ ٪۶،۶ ٪۲،۵	۲۶ ٪۱۰،۷ ٪۷،۴	۶۹ ٪۲۸،۵ ٪۱۷،۷	تعداد درصد سطری درصد ستونی	۲.گزارش
۳۴۴ ٪۱۰۰،۰ ٪۹،۷	۱۲۵ ٪۳۶،۳ ٪۱۶،۷	۲۷ ٪۷،۸ ٪۴۹،۱	۸۱ ٪۲۳،۵ ٪۸،۹	۶۳ ٪۱۸،۳ ٪۱۳،۸	۳۸ ٪۱۱،۰ ٪۵،۹	۱ ٪۰،۳ ٪۰،۳	۹ ٪۲،۶ ٪۲،۳	تعداد درصد سطری درصد ستونی	۳.مقاله
۱۹۴ ٪۱۰۰،۰ ٪۵،۴	۲۴ ٪۱۲،۴ ٪۳،۲	۸ ٪۴،۱ ٪۱۴،۵	۴۹ ٪۲۵،۲ ٪۵،۴	۳۷ ٪۱۹،۱ ٪۸،۱	۵۹ ٪۳۰،۴ ٪۹،۱	۶ ٪۳،۱ ٪۱،۷	۱۱ ٪۵،۷ ٪۲،۸	تعداد درصد سطری درصد ستونی	۴.اعلانات
۱۲۲ ٪۱۰۰،۰ ٪۳،۴	۲۵ ٪۲۰،۵ ٪۳،۳	۶ ٪۴،۹ ٪۱۰،۹	۷۱ ٪۵۸،۲ ٪۷،۸	۱۶ ٪۱۳،۱ ٪۳،۵	۴ ٪۳،۳ ٪۰،۶	۰ ٪۰،۰ ٪۰،۰	۰ ٪۰،۰ ٪۰،۰	تعداد درصد سطری درصد ستونی	۵.مکتوبات
۱۲۵ ٪۱۰۰،۰ ٪۳،۵	۲۷ ٪۲۱،۶ ٪۳،۶	۵ ٪۴،۰ ٪۹،۱	۳۷ ٪۲۹،۶ ٪۴،۱	۳۵ ٪۲۸،۰ ٪۷،۶	۲۱ ٪۱۶،۸ ٪۳،۲	۰ ٪۰،۰ ٪۰،۰	۰ ٪۰،۰ ٪۰،۰	تعداد درصد سطری	۶.سایر

								درصد ستونی	
3560 100.0% 100.0%	۷۴۹ ٪۲۱،۰ ٪۱۰۰،۰	۵۵ ٪۱،۵ ٪۱۰۰،۰	۹۰۹ ٪۲۵،۵ ٪۱۰۰،۰	۴۵۸ ٪۱۲،۹ ٪۱۰۰،۰	۶۴۷ ٪۱۸،۲ ٪۱۰۰،۰	۳۵۱ ٪۹،۹ ٪۱۰۰،۰	۳۹۰ ٪۱۱،۰ ٪۱۰۰،۰	تعداد درصد سطری درصد ستونی	جمع

$X^2=562.877$	df= ۳۰	p=۰ .000
---------------	--------	----------

با توجه به کای اسکوئر محاسبه شده به میزان ۵۶۲/۸۷۷ با درجه آزادی ۳۰ رابطه دو متغیر در سطح خطای یک درصد معنادار است. به عبارت دیگر، بین دوره‌های زمانی مورد بررسی از نظر محتوای مطالب تفاوت معنادار وجود دارد. طی دوره‌های زمانی مورد بررسی، خبر همواره در ردیف اول سبکهای خبری مورد استفاده مطبوعات قرار داشته که با تحول در وسایل ارتباطی و پدید آمدن وسایل جدید به خصوص تلگراف، سهم این سبک طی زمان افزایش هم داشته‌است. اما همین افزایش در مقاله‌نویسی هم دیده میشود به طوری که طی زمان، با افزایش سطح سواد عمومی و نیاز جامعه به مطالب تحلیلی، نقد و تفسیر و تحلیل رویدادها و موضوعات مختلف در مطبوعات در قالب مقاله ارائه شده‌است.

همچنین مطبوعات، به لحاظ ساختاری، با افزودن بخش مکتوبات و سایر سبکهای نوشتاری همچون پاورقی، تبریک و تسلیت، تکذیب و تصحیح، و تعدادی هر چند اندک از گفتگو و شبه گفتگو، تحول دیگری را در سنت روزنامه‌نگاری ایران رقم زده‌اند. با این حال، فراوانی هر یک از سبکها و بهره‌گیری از آنها بسته به خطمشی، نوع مدیریت و مالکیت نشریات و فضای سیاسی-اجتماعی و فرهنگی که در آن فعالیت میکرده اند، متفاوت بوده‌است.

نتیجه:

این پژوهش بر مبنای تحلیل محتوای کمی پنج نشریه دوره قاجار در یک بستر تاریخی مربوط به هفتاد سال از تاریخ روزنامه‌نگاری ایران به بررسی چگونگی تحول سبک مطالب در نخستین مطبوعات کشور پرداخت.

در این بررسی مشخص شد که "خبر" قالب اصلی سبک نوشتاری مطبوعات ایران طی دوره ذکر شده بوده‌است. برخی دلایل آن را میتوان برآمدن روزنامه‌نگاری ایران از سنت واقعه‌نگاری، عدم برخورداری از آموزش روزنامه‌نگاری به معنای مدرن آن، تکیه مطبوعات به ترجمه اخبار و تلگرافهای خارجی و همچنین استفاده صرف از منابع خبری دولتی دانست. این وضعیت در

نخستین مطبوعات ایران مانند وقایع اتفاقیه و روزنامه دولت علیه ایران مشهودتر است. ضمن اینکه، اولین مطبوعات کشور از ارتباطات برون‌مرزی چندانی برخوردار نبوده‌اند و طی زمان، با افزایش ارتباطات ایران با سایر کشورها به خصوص کشورهای اروپایی، دسترسی به نشریات خارجی و مطالعه آنها از سبکهای نوشتاری که کارکرد آگاهی‌بخشی دارند همچون مقاله، گفتگو و شبه گفتگو هم در مطبوعات استفاده شده است. عامل مؤثر دیگر در افزایش این نوع سبکها، افزایش نسبی تعداد باسوادان جامعه، بروز و ظهور مطالبات اجتماعی، و وقوع انقلاب مشروطه است. با نزدیک شدن به انقلاب مشروطه و به‌خصوص پس از آن، شاهد پیدایش نوعی تجدد ادبی در مطبوعات هستیم. نویسندگان و متفکران که بنا بر مطالعات و ارتباطات میان فرهنگی خود با نویسندگان و متفکران سایر کشورها با سبکهای نوشتاری جدید در حوزه ادبیات مطبوعاتی آشنا شده‌اند از این قابلیت‌های ادبی در نوشتار مطبوعاتی خود و به منظور بیان انتظارات خود از دولت و مسولان و نقد وضعیت موجود بهره میگیرند. تعداد باسوادان جامعه نیز با وقوع نهضت تأسیس مدارس که از دوره مظفری به بعد، شتاب گرفته است، افزایش نسبی دارد. بنابراین قشر تحصیلکرده نیز نه تنها به مطالعه روزنامه توجه بیشتری نشان میدهد و به تبع آن، شمارگان مطبوعات افزایش می‌یابد بلکه با روزنامه ارتباط برقرار میکند و نامه‌های خوانندگان به عنوان یک سبک نوشتاری وارد مطبوعات میشود. این نامه‌ها عمدتاً در مطبوعات فارسی‌زبان خارج از کشور مانند اختر و حبل‌المتین، به چاپ میرسند که در فضای آزادتری نسبت به مطبوعات داخلی فعالیت میکنند و از مدیریت غیردولتی برخوردارند. به علاوه، سبکهای گفتگو و شبه گفتگو ابتدا در ادبیات نوشتاری مطبوعات فارسی زبان خارج از کشور پدید می‌آید چراکه زبان انتقادی دارند و مسائل اجتماعی ایران، عقب ماندگیهای اقتصادی و فرهنگی، ناکارآمدی برخی مسئولان دولت را مورد انتقاد قرار میدهند. به طور کلی، همانطور که گفته شد در مطبوعات ایران به تدریج سبکهای جدید نوشتاری مربوط به حوزه ادبیات روزنامه نگاری پدید می‌آید و مطبوعات فارسی زبان خارج از کشور و نویسندگانی که از ارتباطات بین‌المللی برخوردار بوده‌اند در پیدایش این تحولات نقش اساسی داشته‌اند.

منابع

۱. از صبا تا نیما، آراین پور، یحیی، جلد دوم، تهران، زوار، ۱۳۸۷.
۲. اندیشه ترقی و حکومت قانون (عصر سپهسالار)، آدمیت، فریدون، چاپ سوم، تهران، خوارزمی، ۱۳۸۵.
۳. پیدایش رمان فارسی، بالایی، کریستف، ترجمه مهوش قویمی و نسرین خطاط، تهران، انتشارات معین و انجمن ایران‌شناسی فرانسه در ایران، ۱۳۷۷.
۴. تاریخ ادبیات و مطبوعات ایران در دوره مشروطیت، براون، ادوارد، جلد دوم، ترجمه، تحشیه و تعلیقات تاریخی و ادبی از محمد عباسی، تهران، معرفت، ۱۳۳۷.

۵. فرهنگ ادبیات جهان، خزائل، حسن، جلد سوم، تهران، نشر کلبه، ۱۳۸۴.
۶. -روزنامه تمدن، سال اول، شماره ۱، ۱۷ ذیحجه الحرام ۱۳۲۴ ه.ق.
۷. نقد ادبی: جستجو در اصول و روشها و مباحث نقادی با بررسی در تاریخ نقد و نقادان، زرین کوب، عبدالحسین، جلد دوم، تهران، امیرکبیر، ۱۳۶۱.
۸. "مهمترین ویژگی های زبانی و فکری روزنامه اختر"، ریاحی امین، زهرا و انصاری، زهرا، فصلنامه تخصصی سبک‌شناسی نظم و نثر فارسی (بهار ادب)، سال پنجم، شماره دوم، ۱۳۹۱.
۹. اختناق ایران، شوستر، مورگان، ترجمه ابوالحسن موسوی شوشتری، چاپ دوم، تهران، صفی علیشاه، ۱۳۵۱.
۱۰. تاریخ جراید و مجلات ایران، صدر هاشمی، محمد، اصفهان، کمال، ۱۳۶۳.
۱۱. مقاله‌نویسی در مطبوعات، قندی، حسین، چاپ دوم، تهران، دانشگاه علامه طباطبایی، ۱۳۸۰.
۱۲. خواب و بیداری ایرانیان، کسروی، احمد، تهران، آگاه، ۱۳۶۱.
۱۳. -"مصاحبه: ارتباط رو در رو و هدفدار"، گوآل گمبل، میشل و گوآل گمبل، تری، ترجمه محسن کریمی، رسانه: فصلنامه مطالعاتی و تحقیقاتی وسایل ارتباط جمعی، سال چهارم، شماره ۲، ۱۳۷۲.
۱۴. کلیات، لاهوتی، ابوالقاسم، به کوشش بهروز مشیری، تهران، توکا، ۱۳۵۷.
۱۵. "حجم نمونه برای تحلیل محتوای روزنامه‌ها در مطالعات چندساله"، لیبسی، استفان و دیگران، ترجمه شعبانعلی بهرامپور، رسانه: فصلنامه مطالعاتی و تحقیقاتی وسایل ارتباط جمعی، شماره ۶۸، ۱۳۸۹.
۱۶. -"تاریخ ایجاد و چگونگی احوال روزنامه در ایران"، مجیرالدوله، علی محمد، ندای وطن، شماره ۱۳۹، ۱۳۲۶ ه.ق.
۱۷. فرهنگ روزنامه‌نگاری، محمدی‌فر، محمدرضا، تهران، سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۷۸.
۱۸. ارتباطات در جهان معاصر: تحول اندیشه‌ها، نهادها و عملکردهای ارتباطی، معتمدنژاد، کاظم، تهران: نشر شهر، ۱۳۸۸.
۱۹. روزنامه قانون، ناطق، هما، تهران: امیرکبیر، ۱۳۵۵.